

Ю. С. ЛАЗЕБНИК
УКРАЇНІЗМИ В РОСІЙСЬКІЙ ЛІРИЦІ

На думку О. О. Потебні, проникливість якої філологи ще мають оцінити, в мовленнєвій діяльності людини відбувається боротьба двох мовних стихій — поетичної та прозаїчної. Проза долає потенційну багатозначність слова, яке служить елементарним знаком значення, засобом точного відображення реалій та ознак зовнішнього світу. Поетичне слово — це образ, який «пробуджує значення» (Потебня). Сутністю поетичного мовлення є «символічне перетворення мови» (В. Виноградов), актуалізація невичерпних можливостей її виражальних засобів. Проза — це погляд на мову через замкову щілину норми, поезія — крізь магічний кристал творчості. У віршовому тексті ці дві стихії взаємодіють як різні типи мовлення, що співвідносяться як з нормами літературної мови та усного розмовного мовлення, так і з індивідуальним стилем поета.

Російськомовний віршовий текст з украленнями українців висвічує українські слова, виявляє типи уявлень про українську мову, що існують у російських поетів, які живуть на Україні. Отже, «о чем успела мне в безмолвье молвить мова...» (Л. Вишеславський).

Українізми в мовленнєвих партіях персонажів, тобто в характерологічній функції, мають не так національне забарвлення, як соціальне: вони звичайно відбивають суржикове мовлення не досить освічених людей. Малоестетичний спосіб відтворення живої мови — передача за допомогою російської графіки українських норм вимови. Напр.:

Так извинительно и тихо молвит: — Иван, ты шо, здурив?...
С царями так великий грих...

(І. Кірпель)

Застывал, как архангел соборов лепных,
И шептал: «Ты пробач, ты пробач мэнэ, нэнько».

(В. Борота)

У подібних текстах мова невіддільна від горезвісного суржику — потворного українсько-російського гібрида. Це, так би мовити, проза мови, яка деформує поетичну природу віршового слововжитку, в якому слово автора і слово персонажа мають звучати як цілісний монолог. На думку М. Бахтіна: «Мова поета — його мова, він у ній до кінця і неподільно, використовуючи кожен форму, кожне слово, кожен вираз за їх прямим призначенням... І про чужинне поет говорить своєю мовою. Для змалювання чужого світу він ніколи не звертається до чужої мови як більш адекватної цьому світові. А прозаїк... цілий світ... часто вимірне чужими мовними масштабами».

Перепусткою, яка умовно допускає українцізми в поетичний віршовий текст російською мовою, служить їх функція відтворення культурно-етнографічного побутового середовища:

И, победителей встречая, выносят хлеб на *рушниках*.

(А. Мілявський)

Отчий край, простые *хаты*,
Звук встревоженных *трембит*.

(С. Панько)

Життя подібних слів у російській літературі — це історія їх руху від поезії до прози, від незвичайного звучання та яскравого стилістичного забарвлення до типових прозаїзмів, що мають власне зображувальний характер.

До способу актуалізації національного колориту належить і використання ремінісценцій із поетичної спадщини Т. Г. Шевченка:

На новый лад
у древних круч
«Реве та стогне Дніпр
широкий».

(М. Ласков)

Да, лишь одну, да, лишь сермяжную
Хочу я песню не забыть,
Чтоб кровью злою, кровью вражьей

Родную волю окропить.

(Я. Городської)

У цих фрагментах тексти Кобзаря виступають, за словами Л. Новиченка, як «офіційні, але німі символи» національної культури, ремінісценції втрачають силу поетичного мовлення, перетворені тріскучою прозою віршотворців. Уявлення про українську мову, що постає за цими прикладами, зводиться до образу мови як засобу зберігання та передачі інформації етнографічного типу, позбавленої поетичної функції.

Проте є інший шлях використання українізмів, сутність якого, на думку Л. А. Булаховського, полягає у підпорядкуванні етнографічних інтересів художнім, коли перемагає поезія, тобто національна лексема, і акумулюючи образні асоціації, включається в поетичну модель світу. Йдеться про використання лексем та фраз другої мови відповідно до індивідуально-авторських норм, творче їх вживання у нетрадиційному словесному оточенні. Це різноманітні метафоричні (у широкому значенні) конструкції — контексти, в яких розкривається семантико-стилістична неоднозначність, образність слова. Пор.:

И ты, Гуцульщина, *смерека* золотая,
Плывешь ладьей в мире моей любви.

(Б. Мозолевський)

Криницы — поэтов души:
Чем больше берем, тем глубже,
Щедрее они и чище.
В них мудрость и стойкость ищем...

(В. Демченко)

Творче перефразування класичних ремінісценцій перетворює ці застигли естетичні знаки у наповнені луною асоціацій живі поетичні слова, що сприяють утворенню індивідуального художнього образу:

Я опять, как обычно,
проснулся чуть свет
и узнал сокровенные думы людские...
Вновь слегка *окропился* каштановый цвет
нетускнеющей *кровью* сынов твоих, Киев.

(Л. Вишеславський)

Найближчий до ідеалу поетичного мовлення той спосіб використання українізмів, при якому вони функціонують у віршовому тексті як рівноправні (щодо російської лексеми) елементи світової поетичної мови. У подібних контекстах українізми здобувають вищу міру поетичності:

В ту ночь твердил я неустанно,
Как краткий отзвук
кратких снов,
Одно из украинских слов,
Из тех, из колдовских:
«жадана»...

(Б. Котляров)

При цьому часто виявляється їхня більша, порівняно з російськими словами, здатність до вираження ліричної ідеї:

Из *криги*, а не изо льда
Родится синяя вода
На синем гребне *водограя*.
И музыка, когда звенит
И устремляется в зенит,
Нет, не летит она — *лунае*.

(А. Буличова)

Поетові чуже відчуття територіальної та соціальної обмеженості своєї мови: поет «неначе витягує усі соки з мови, і мова перевершує тут себе саму» (М. Бахтін), долаючи національні кордони й забобони:

Меня корят, мне говорят,

Что не по правилам горят
В моих стихах украинизмы.
Но ведь совсем не каждый звук
Зажат в квадрат,
затиснут в круг,
Очерчен правилами жизни,
И что мне делать, если вновь
Сплелись *коханья* и любовь,
Опять во тьме *луна лунае?*...
Когда ищу в метели слов
Травинки звон
иль трубный зов, —
Мне этой *мови* не хватает.

(А. Буличова)

Тут відтворюється образ української мови як однієї зі світових поетичних мов, що включається до «наднаціональної» мови мистецтва.

Отже, три уявлення про українську мову в російській поезії:

— маятник рухається від прози до поезії: від суржику до світової поетичної мови, проходячи через нейтральну зону етнографізму;

— українське слово в російському тексті звучить не завжди;

— воно може бути глухим або нагадувати розладжений музичний інструмент. А може стати оркестром.